

УДК 930[378.096:94]-057.87:351.746.1](477.83-25)"1972/1973"

**“ІДЕОЛОГІЧНІ ЗРИВИ” АБО СПРАВА “МОСКІТИ”:
АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ ПРО РЕАКЦІЮ КДБ І
КОМСОМОЛЬСЬКО-ПАРТІЙНИХ ОРГАНІВ ЛЬВІВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ НА АНТИРАДЯНСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ
СТУДЕНТІВ-ІСТОРИКІВ
(1972–1973 роки)**

Руслан СІРОМСЬКИЙ*, Ганна СІРОМСЬКА**

* Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн,
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна

** Львівський державний університет внутрішніх справ,
кафедра філософії та політології
вул. Кривоноса, 1, 79008, Львів, Україна

Пропоновані читачеві архівні матеріали відтворюють реакцію органів безпеки УРСР і комсомольсько-партійних структур Львівського університету на антирадянську діяльність студентів історичного факультету. Навесні 1973 р. співробітники КДБ викрили групу студентів, головно істориків і філологів, запідозрених у “націоналістичній діяльності”. Викриття супроводжувалася галасливою кампанією таврування “ідеологічних збочень” молоді та пошуками винних у “зривах в ідейно-політичному вихованні студентів”. Усіх звинувачуваних студентів відрахували з Львівського університету з одностипним формулюванням – “за вчинок негідний радянського студента”. На численних комсомольських і партійних зібраннях історичного факультету та університету рупори комуністичної ідеології вдавалися до найрізноманітніших інтерпретацій причин того, що сталося: від негативного впливу, на їхній погляд, з боку окремих викладачів (О. Карпенка, Ю. Сливки, М. Кравця) до “втрати ідеологічної пильності”. Наслідком останнього стало звільнення із займаних посад деканів історичного та філологічного факультетів Львівського університету та “укріплення” колективів згаданих факультетів “ідеологічно загартованими кадрами”. Утім, пошуки причин того, що трапилося у 1973 р. були приречені на невдачу через апріорі хибне трактування майбутніх студентів-істориків не дослідниками чи викладачами, а бездумними і некритичними “бійцями ідеологічного фронту”.

Ключові слова: Львівський університет, історичний факультет, студенти, комсомол, переслідування, КДБ, ідеологічний тиск.

Навесні 1973 р. на історичному факультеті Львівського університету спалахнув гучний скандал, пов’язаний із затриманням співробітниками КДБ низки студентів-істориків, звинувачених у “націоналістичній діяльності”. Затримання відбулося у ніч з 27 на 28 березня 1973 р. після розповсюдження ними у Львові листівок (“летючок”) проти заборони святкувати Шевченківських днів. Уже над ранок були затримані Роман Козовик, Іван Сварник, Ігор Кожан, Степан Слука (студенти групи – Іст-32с), Ігор Худий та Леонід Філонов (обидва з групи Іст-23с). 3 квітня 1973 р. після повернення з конференції, яка відбувалася у Москві, відразу на летовищі затримали студентку групи Іст-41с Мар’яну

Долинську, в якій вилучили “компрометуючі матеріали”. Після завершення попереднього слідства студентів відпустили: і хоч їм вдалося уникнути ув’язнення, покаранням стало виключення з університету та штучно створювані перешкоди у здобутті вищої освіти безпосередньо у Львівському університеті.

Крім студентів-істориків навесні 1973 р. затримали також низку студентів інших факультетів Львівського університету, причетних до діяльності Українського національного визвольного фронту (УНВФ)¹. Одним із натхненників цієї організації, яка виступала проти ущемлення національних прав українців в умовах радянського тоталітаризму, був Зорян Попадюк – студент філологічного факультету. Вважається, що УНВФ встановив і підтримував контакти зі студентами-істориками (т. зв. історичною ланкою) через Григорія Хвостенка – іншого студента філологічного факультету², у підсумку теж відрахованого з вишу за свої погляди.

У результаті проведеного КДБ слідства, було встановлено, що на історичному факультеті Львівського університету у 1972 р.³ сформувався гурток вивчення історії України (альтернативний до офіційно існуючого), члени якого студіювали дослідження Миколи Костомарова, Володимира Антоновича, Михайла Грушевського, Юрія Липи, а також твори Івана Дзюби (“Інтернаціоналізм чи русифікація?”), Валентина Мороза (“Серед снігів”), В’ячеслава Чорновола тощо. Пропагуючи просвітницьку діяльність через поширення правдивої історичної інформації, студенти-історики склали програму, положення якої визначали групу, як молодіжну підпільну організацію, що виступає за здобуття у конституційний спосіб незалежності України⁴. З міркувань конспірації, група не мала офіційної назви, як і формального керівництва (фактично, очільниками вважають С. Слуку і Л. Філонова)⁵.

Не вдаючись у деталі діяльності групи студентів-істориків, що вже зробили такі дослідники, як Юрій Зайцев, Анатолій Русначенко, Борис Захаров, Наталія Мисак та Тарас Будзінський⁶, зупинимось на реакції КДБ та комсомольсько-

¹ Борис Захаров, *Нариси з історії дисидентського руху в Україні (1956–1987)* (Харків: ТОВ Видавництво “Права людини”, 2016), 99.

² Анатолій Русначенко, *Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років* (Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 1998), 197–199.

³ Створити гурток студенти-історики вирішили ще у квітні 1971 р., мотивуючи це недостатньою увагою до вивчення історії України (Наталія Мисак, “Кадебістський погром у Львівському університеті на початку 1970-х рр.,” *Молода нація* 1(17) (2001): 152).

⁴ Документи (повідомлення, доповідні записки) КДБ при РМ УРСР на адресу ЦК КПУ та РМ УРСР щодо поточної оперативної обстановки, антирадянських проявів та надзвичайних подій на місцях, активізації підривної діяльності спецслужб супротивника та закордонних ідеологічних центрів, антирадянських процесів серед радянської інтелігенції та студентства тощо (а/с “Блок”, “Москіти”), 21 лютого – 30 березня 1973, ф. 16, оп. 1, спр. 1065, Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ), арк. 288.

⁵ Юрій Зайцев, “Репресії в науці та освіті,” в *Антирежимний рух (1956–1991)*, доступ отримано 15 квітня 2016, <http://map.lviv.ua/statti/zajsev7.html>

⁶ Тарас Будзінський у свій час виконав дипломну роботу на тему “Діяльність нелегальної групи студентів історичного факультету Львівського університету (1972–1973)”.

партійного керівництва історичного факультету й Львівського університету на те, що вони узагальнено називали “ідеологічними зривами”.

Задля розуміння того, що відбулося 1973 р., варто взяти до уваги тогочасну загальну атмосферу і в Українській РСР загалом, і в Львівському університеті зокрема. Зауважимо, що упродовж 1971–1972 рр. КДБ фіксував значне поширення нелегальних (самвидавівських) публікацій серед “творчої та наукової інтелігенції, студентської та учнівської молоді”, а 1972 р. республікою прокотилася хвиля арештів дисидентів та ідеологічних кампаній проти інакодумців. Львівський університет, а якщо бути точнішим – історичний факультет – не оправився від “справи Карпенка” – професора кафедри історії СРСР Олександра Карпенка, котрого, починаючи з 1968 р., звинувачували в “ідеологічних збоченнях”, “наклепах на радянську дійсність”, “підтримці українського буржуазного націоналізму”, “політичній диверсії”⁷. Партійні функціонери вважали лекції вченого, як і заняття Юрія Сливки та Миколи Кравця, шкідливими для студентів, тож не має нічого дивного, що зробили цих науковців винними в “ідеологічних зривах” та появи на історичному факультеті “антирадянської групи студентів”⁸. Знаний історик та громадський діяч, котрий і сам зазнав переслідувань, Ярослав Дашкевич (1926–2010), так описував атмосферу на історичному факультеті в ті роки:

“Селекція студентів з погляду їх політичної благонадійності вбивала будь-яку живу думку, бажання опонувати тому, що подавалося до вірування. Якщо все ж таки траплялися випадки духовного бунту проти рутини, проти денационалізаторської практики, проти фальшивості й тупості – це кінчалось репресіями до арештів включно (1973 р.). У гоніннях на неблагонадійних студентів, у переслідуваннях за живу, т.зв. дисидентську, а насправді національно свідому думку реакційна професура гуманітарних факультетів Львівського університету брала активну – і ганебну – участь”⁹.

У вищих навчальних закладах КДБ створював агентурні мережі, представники яких надавали інформацію про “ідеологічно неблагонадійних” студентів та викладачів. Інша справа, що діяльність цих агентів і “довірених осіб” із різних причин не завжди була ефективною. Зокрема у “Довідці про роботу 5-го відділу УКДБ при Ради Міністрів УРСР по Львівській області” від 25 січня 1971 р. читаємо:

⁷ Детальніше див. Ганна Сіромська і Руслан Сіромський. «Це прояви ідеологічної боротьби, а ми інколи недооцінюємо їх»: архівні матеріали до справи професора Олександра Карпенка (1968–1973 рр.), *Вісник Львівського університету. Серія історична 50: До 75-річчя історичного факультету*, ред. Руслан Сіромський, Роман Тарнавський (2014): 518–546.

⁸ Протоколи засідань партійного комітету з № 54 по № 64, 12 січня – 18 травня 1973 р., ф. 92, оп. 1, спр. 994, Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), арк. 105–106.

⁹ Ярослав Дашкевич, “Боротьба з Грушевським та його школою у Львівському університеті за радянських часів,” у Дашкевич, Ярослав. *Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури*. (Львів: Львівське відділення ІУАД ім. М. С. Грушевського НАНУ; ЛНУ ім. І. Франка, 2006), 401.

“[...] у ВНЗ м. Львова крім агентів 5-го відділу є 111 агентів інших відділів. Від них надходить украй мало повідомлень по лініях 5-го відділу. Від 21-го агента 2-го відділу в політехнічному інституті за період, що перевіряється, надійшло 7 повідомлень, від 19-ти агентів у держуніверситеті – 9 повідомлень [...]. У співробітників відділу значиться на зв'язку 422 довірені особи. Їхні можливості використовуються слабо [...]. Від 136-ти довірених осіб у вузах отримано 14 сигналів [...]”¹⁰.

Закономірно, що група студентів-істориків воліла зустрічатися поза стінами університету, нерідко у міських кав'ярнях. Однак, як припускала Мар'яна Долинська, на пізніших допитах спливали такі деталі розмов, які очевидно фіксували спеціальною апаратурою у місцях їхніх зустрічей¹¹. Справді, із розсекречених документів КДБ випливає, що за студентами, чи як йшлося у документі – “*групою націоналістично налаштованих осіб*” – стежили й прослуховували¹². Зокрема, 19 лютого 1973 р. КДБ при РМ УРСР скерував до ЦК КПУ спеціальне повідомлення про заходи у справі “Москіти”, де констатовалося, що “*за вказаними особами (за кадебістською термінологією – “об'єктами справи”) встановлено оперативне стеження з метою запобігання можливих з їхнього боку ворожих проявів*”¹³. І, коли КДБ отримав інформацію про заплановану акцію з розповсюдження антирадянських листівок, відбулося затримання причетних до нелегальної студентської групи¹⁴.

“Високоідейна” реакція комсомольсько-партійного керівництва історичного факультету та Львівського університету на прояви антирадянської діяльності студентів перетворилася на “кампанію голосного осуду”¹⁵. Першим кроком стало показове засудження “антирадянської, націоналістичної діяльності” кожного зокрема та виключення з рядів ВЛКСМ через “*участь у ворожій антирадянській діяльності, зраді ідеям ленінської партії, комсомолу*”¹⁶.

¹⁰ “Довідка про роботу 5-го відділу УКДБ при РМ УРСР по Львівській області, 25 січня 1971 р.,” у *Політичні протести й інакодумство в Україні (1960–1990): Документи і матеріали*, упоряд. Василь Даниленко (Київ: Смолоскип, 2013), 268.

¹¹ Борис Козловський, “Відмінники навчання, «не гідні звання радянського студента»...,” доступ отримано 14 березня 2016, <http://wz.lviv.ua/far-and-near/120361-vidminnyky-navchannia-ne-hidni-zvannia-radianskoho-studenta>

¹² Документи (повідомлення, доповідні записки) КДБ при РМ УРСР на адресу ЦК КПУ та РМ УРСР щодо поточної оперативної обстановки, антирадянських проявів та надзвичайних подій на місцях, активізації підривної діяльності спецслужб супротивника та закордонних ідеологічних центрів, антирадянських процесів серед радянської інтелігенції та студентства тощо (а/с “Блок”, “Москіти”), 21 лютого – 30 березня 1973, ф. 16, оп. 1, спр. 1065, ГДА СБУ, арк. 286.

¹³ Там само, арк. 289.

¹⁴ Там само, арк. 350.

¹⁵ Костянтин Кондратюк, “Окремі спогади про історичний факультет,” *Вісник Львівського університету. Серія історична 50: До 75-річчя історичного факультету*, ред. Руслан Сіромський, Роман Гарнавський. (Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2014): 386.

¹⁶ Особова справа Худого Ігоря Олексійовича, 15 липня 1971 р. – 18 квітня 1973 р., ф. 119, спр. 22631, Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (далі – Архів ЛНУ ім. І. Франка), арк. 15.

Дехто з виступаючих, не надто підбираючи слова, робив це запопадливо перед університетським та компартійним начальством, а дехто намагався достатньо м'яко апелювати до неусвідомленого проступку. Роман Козовик зазначав: *“Більшість студентів тоді підтримували нас у душі, але боялися відверто виступити на наш захист, сиділи, опустивши голови”*¹⁷.

Характерно, що окремі з учасників “Справи 1973 р.” при вступі до університету отримали від комсомольських органів позитивні характеристики, як відданих “будівничих комунізму”. Інша справа, наскільки правдивими були такі подання, а не звичайними формальними папірцями. Наприклад, у характеристиці на Ігоря Худого – члена ВЛКСМ з 1969 р., підписаній комсоргом школи № 22 м. Львова і секретарем Шевченківського РК ЛКСМУ м. Львова, йшлося (стиль викладу збережено):

*“[...] Виявив себе, як хороший і дисциплінований комсомолец, прекрасний організатор. На протязі 8–10 класів був активним членом комітету комсомолу і відповідав за ідейно-виховний сектор. Був членом гуртка по вивченню теоретичної спадщини В. І. Леніна. Був ініціатором утворення шкільного загону “ЮД” і активним його членом. В десятому класі був відповідальним за випуск класної стінгазети [...]”*¹⁸.

Зважаючи на той факт, що звинувачені в антирадянській діяльності студенти-історики були комсомольцями, факультетське бюро комсомолу не оминула чистка – 9 жовтня 1973 р. відбулося обрання нового комсомольського бюро ЛКСМУ історичного факультету¹⁹. Уродженця Донбасу, Леоніда Філонова виключили з лав КПРС, а Мар’яну Долинську спеціальним міністерським наказом позбавили ленінської стипендії²⁰ – стипендії, яку надавали абсолютним відмінникам навчання. До слова, більшість студентів-істориків, звинувачуваних в “антирадянській діяльності”, були або відмінниками (скажімо, Іван Сварник)²¹, або достатньо пристойно вчилися. Наприклад, у характеристиці на Р. Козовика значилося, що він *“дуже багато читає художньої літератури, має велику особисту бібліотеку”*²².

¹⁷ Борис Козловський, “Відмінники навчання, «не гідні звання радянського студента»...,” доступ отримано 14 березня 2016, <http://wz.lviv.ua/far-and-near/120361-vidminnyky-navchannia-ne-hidni-zvannia-radianskoho-studenta>

¹⁸ Особова справа Худого Ігоря Олексійовича, 15 липня 1971 р. – 18 квітня 1973 р., ф. 119, спр. 22631, Архів ЛНУ ім. І. Франка, арк. 3.

¹⁹ Список членів комсомольської організації; плани роботи комсомольського бюро; протоколи засіданий комсомольського бюро (№№4–13, №№1–5); протоколи комсомольських собраний, 9 лютого – 14 грудня 1973 г., ф. 3567, оп. 1, спр. 157, ДАЛЮ, арк. 77.

²⁰ Студентські накази ректора, 27 лютого 1973 р. – 31 травня 1973 р., ф. Р-119, оп. 50/с, спр. 394, т. 2, Архів ЛНУ ім. І. Франка, арк. 95.

²¹ Див. Особова справа Сварника Івана Івановича, 15 липня 1970 р. – 18 квітня 1973 р., ф. Р-119, спр. 22605, Архів ЛНУ ім. І. Франка, залікова книжка.

²² Особова справа Козовика Романа Васильовича, 8 липня 1970 р. – 4 липня 1975 р., ф. Р-119, спр. 22546, Архів ЛНУ ім. І. Франка, арк. 3.

Отже, комсомольські збори “клопотали” перед ректоратом про відрахування із числа студентів університету осіб, звинувачуваних у “націоналістичній діяльності”. Степана Слуку, Івана Сварника, Романа Козовика, Леоніда Філонова, Ігоря Кожана та Ігоря Худого виключили з Львівського університету 18 квітня 1973 р. (накази ректора №№ 155–160)²³. Зауважимо, що І. Худого відрахували, не зважаючи на те, що він був напівсиротою (батько помер ще 1963 р.)²⁴. Зауважимо, що того ж дня також “за вчинок, негідний радянського студента” з університету відрахували студента III курсу фізичного факультету (група Фзф-31) Дмитра Петрину, оскільки встановлено, що “він був членом антирадянської /націоналістичної/ організації”²⁵. 19 квітня з’явилися ректорські накази про відрахування з університету ще низки студентів інших факультетів, а саме: студентів II–III курсів факультету журналістики Михайла Гомбковського (група Жрн-21з), Павла Федюка (група Жрн-31с), як таких, що заплямували себе “негідною антирадянською поведінкою, несумісною зі званням радянського студента”²⁶; студентів III–IV курсів філологічного факультету: Василя Ганущака (група Флу-31с), Григорія Хвостенка (група Флу-32с), Богдана Рокетського (група Флу-42с) за те, що брали “участь у групі, яка займалася антирадянською націоналістичною діяльністю”²⁷. Мар’яну Долинську відрахували на декілька днів пізніше – 23 квітня 1973 р., адже спершу Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР позбавило її ленінської стипендії (див. документ № 8). Тлумачення причини відрахування було ідентичним до тих, що значилися в наказах стосовно інших студентів-істориків: “за вчинок негідний радянського студента /брала участь у групі, яка займалась антирадянською, націоналістичною діяльністю”²⁸.

Наслідки “Справи 1973 р.” виявилися далекосяжними. Усіх хлопців, крім Л. Філонова, котрий уже відслужив у війську, забрали до армії²⁹. Усі наступні спроби поновлення на історичному факультеті Львівського університету у радянський час були невдалими (див. Документ № 12). Наприклад, М. Долинська працевлаштуватися у механічний цех Львівського автобусного заводу, закінчила механіко-машинобудівний факультет Львівської Політехніки і лише у липні 1991 р. зуміла поновитися на історичному факультеті (див. Документ №13). І. Сварник, батька якого через випадок із сином звільнили

²³ Студентські накази ректора, 27 лютого 1973 р. – 31 травня 1973 р., ф. Р-119, оп. 50/с, спр. 394, т. 2, Архів ЛНУ ім. І. Франка, арк. 80–85.

²⁴ Особова справа Худого Ігоря Олексійовича, 15 липня 1971 р. – 18 квітня 1973 р., ф. 119, спр. 22631, Архів ЛНУ ім. І. Франка, арк. 2.

²⁵ Студентські накази ректора, 27 лютого 1973 р. – 31 травня 1973 р., ф. Р-119, оп. 50/с, спр. 394, т. 2, Архів ЛНУ ім. І. Франка, арк. 86.

²⁶ Там само, арк. 87, 91,

²⁷ Там само, арк. 88–90.

²⁸ Там само, арк. 96.

²⁹ З. Попадюка засудили на сім років позбавлення волі, а Г. Хвостенка – на п’ять років умовно (Борис Захаров, *Нариси з історії дисидентського руху в Україні (1956–1987)*, 99).

з посади головного редактора видавництва “Каменярь”³⁰, у 1981 р. закінчив Московський історико-архівний інститут.

На історичному факультеті відбулася серйозна “чистка”: позбувся своєї посади декан Петро Челак, дехто з викладачів отримав догани, інші – пішли на пенсію, або змінили місце праці³¹. Професор Степан Макарчук (1930–2014) у своїх спогадах писав:

“Петро Петрович Челак “погорів” через виявлення львівським управлінням КДБ на історичному та філологічному факультетах групи студентів, що ніби якимось чином пропагувала націоналістичні погляди [...]. Вину за таке “крамольне явище” на факультеті поклали на декана, за що його звільнили з посади. П. П. Челак, учасник та інвалід III групи Великої Вітчизняної війни, орденоносець, який сам себе вважав беззастережно відданим “великим ідеям комунізму” (принаймні, він мені таким видавався), глибоко переживав таке покарання. Бувало неприховано згадував про те з тремтінням у голосі. Мовляв, хіба ж то він у тому винен”³².

Пошуки причин “ідеологічних зривів”, як можемо побачити із запропонованих документів, від самого початку відбувалися без врахування того, що реально змусило студентів-істориків повстати проти комуністичної системи. Та й очевидно, тогочасна комсомольсько-партійна верхівка не могла визнати власну національну політику, русифікаторську та антиукраїнську за суттю, за основну причину невдоволення серед студентів.

ДОКУМЕНТИ*

№ 1

Спеціальне повідомлення

Центральний Комітет Комуністичної партії України товаришу Щербицькому В. В., 23 березня 1973 р.³³

(подаємо мовою оригіналу)

19 февраля 1973 года №96 Центральному Комитету Коммунистической партии Украины доложено о ходе работы УКГБ Львовской области по делу “Москиты” на группу националистически настроенных лиц.

За последнее время [...] получены новые данные о враждебной деятельности основного объекта дела Попадюка и его сообщников.

³⁰ Юрій Зайцев, “Репресії в науці та освіті,” в *Антирежимний рух (1956–1991)*, доступ отримано 15 квітня 2016, <http://map.lviv.ua/statti/zajcev7.html>

³¹ Костянтин Кондратюк, “Окремі спогади про історичний факультет”: 386.

³² Степан Макарчук. *Побачене, почуте, пережите: Мемуарні мініатюри*, ред. Роман Тарнавський (Київ: Агіка, 2015), 166.

* При передачі текстів документів зберігаємо оригінальне написання, за винятком осучаснення пунктуації.

³³ Гриф “Совершенно секретно” з документа зняли 2 вересня 2013 року.

Так, 14 марта с.г. Попадюк в беседе с Хвостенко рассказал о намерении изготвить листовки в защиту крымских татар и распространить их через свои связи в Крыму. Он якобы имеет два проекта листовок и намерен отпечатать их вместе с Сенькив Евгением Васильевичем, 1953 года рождения, студентом геологического факультета Львовского госуниверситета.

Попадюк рекомендовал Хвостенко подобрать подходящих лиц для распространения листовок во Львовском политехническом институте, заявив, что во Львовском лесотехническом институте их распространит Микитка Яромир /объект дела/, у которого там якобы имеются “свои люди”. В числе связей Микитко по указанному институту установлен Клак Роман Васильевич, 1955 года рождения. Он взят в оперативную проверку.

Попадюк также рассказал [...], что уже начал печататься второй номер нелегального журнала “Поступ”. В нем будут помещены одна статья Мороза³⁴, две его /Попадюка/ статьи о Грузии и крымских татарах, опровержение по поводу статьи “Турист за дорученням” в газете “Радянська Україна”, хроника репрессий и другие.

По словам Попадюка, одним из его единомышленников Худым И. подготовлено “историческое дополнение” к журналу.

Всего намечается изготвить 10 экземпляров журнала “Поступ”. Это выпуск финансирует Худой. Попадюк предложил Хвостенко и другому объекту дела Худым И. и Слюкой С., состоявшаяся 19 марта сего года, во время которой обсуждались вопросы определения программы деятельности националистической группы [...].

“Программа” написана на 8-ми стандартных листах белой бумаги скорописью и озаглавлена “Головні завдання сучасного революційного руху на Україні”.

В ней с враждебных позиций характеризуется обстановка на Украине, формулируются задачи для “украинского национального движения”, во главе которого должна стоять интеллигенция.

В частности, в области политической имеется в виду ориентация на собственные силы, поддержка и сотрудничество с украинской эмиграцией Канады, США, ФРГ, Польши и Чехословакии, создание широко разветвленной сети политических кружков и на этой основе образование нелегальной украинской политической партии, создание армии и поддержка различного рода оппозиционных групп.

В области идеологии должно быть сосредоточено внимание на воспитании подрастающего поколения в духе преданности национальным интересам Украины, проведение пропаганды и агитации в городах и селах.

В области экономической предлагается национализация экономики и воспитание национальных кадров.

В области науки и культуры выдвигается идея украинизации всех культурно-просветительских учреждений.

“Программа” определяет конечную цель – добиться выхода Украины из состава Союза ССР и создания “суверенного независимого государства”.

³⁴ *Мороз Валентин Якович* (1936 р.н.) – історик, випускник історичного факультету Львівського університету (1958), дисидент. Вперше заарештований 1965 р., вдруге – 1970 р., підставою для чого стали вилучені під час обшуку рукописи творів “Серед снігів”, “Хроніка опору”, “Мойсей і Датам”. У 1979 р. разом із чотирма іншими дисидентами обміняний на двох радянських агентів, засуджених у США. Обмін був поданий радянською стороною як позбавлення В. Мороза громадянства за ворожу діяльність з подальшим видворенням з країни.

В качестве основных методов борьбы определен использование всех легальных и нелегальных возможностей, проникновение в партийные, комсомольские и административные органы для ослабления и подрыва их изнутри, применение террора, как вспомогательной формы борьбы.

20 марта 1973 года оперативным путем зафиксирована покупка Сенькивым Евгением в магазине г. Самбора двух пачек стандартной канцелярской бумаги, встреча его с Попадюком, с которым они перенесли в дом Попадюка тяжело нагруженный мешок. Предположительно в нем могла быть пишущая машинка, а их действия связаны с изготовлением журнала “Поступ”.

За указанными лицами установлено оперативное наблюдение с целью предотвращения возможных с их стороны враждебных проявлений.

О дальнейших мероприятиях по делу “Москиты” будем докладывать.

Председатель Комитета Госбезопасности при Совете Министров Украинской ССР

В. Федорчук

[Напис від руки] Верно: Начальник отделения 2 отдела 5 упр [Підпис]

Документи (повідомлення, доповідні записки) КДБ при РМ УРСР на адресу ЦК КПУ та РМ УРСР щодо поточної оперативної обстановки, антирадянських проявів та надзвичайних подій на місцях, активізації підривної діяльності спецслужб супротивника та закордонних ідеологічних центрів, антирадянських процесів серед радянської інтелігенції та студентства тощо (а/с “Блок”, “Москити”), 21 лютого – 30 березня 1973 р., ф. 16, оп. 1, спр. 1065, ГДА СБУ, арк. 286–289.

№ 2

Спеціальне повідомлення

Центральний Комітет Комуністичної партії України

товарищу Щербицькому В. В., 29 березня 1973 р.

(подаємо мовою оригіналу)

В дополнение к №96 от 19 февраля 1973 года докладываем, что в ходе работы по делу “Москиты” были получены данные о намерении объектов этого дела Попадюка Зоряна и Сенькив Евгения изготовить антисоветские листовки с целью их массового распространения [...].

Попадюк оставил Хвостенко 56 листовок и поручил ему разбросать их в общежитии и на филологическом факультете Львовского государственного университета. Листовки исполнены на украинском языке, отпечатаны на стандартных листах бумаги на той же пишущей машинке, на которой ранее был изготовлен нелегальный антисоветский журнал “Поступ”. Содержание листовок следующее:

“Запрещение российским самодержавием юбилея Шевченко явилось наилучший формой агитации украинских масс против самодержавия /по Ленину/. Когда палачи в апогее своего черносотенничества топчут национальную святыню – у немых рабов должны раскрыться уста. Шевченко является для украинцев национальной святыней и когда топчут Шевченко – то топчут нашу честь, пренебрегают нашими сердцами, насмеваются над народной совестью. Наш Львов всегда праздновал шевченковские дни – ни один тупорылый палач – ни Австрия, ни Польша – никогда не отваживался воспрепятствовать всенародному чествованию

своего певца. В этом году впервые во Львове плюнули в нашу любовь. Чего не сделали царская Австрия и панская Польша – сделал красный фашизм “социалистической” империи России. Шевченко во Львове не праздновался. Не было праздничных вечеров ни во львовских театрах, ни в филармонии, ни в доме актера. Инициаторы же шевченковских торжеств были предупреждены, запуганы перестраховщиками парткомов и КГБ. Не было вечеров ни в одном из львовских вузов, даже в консерватории им. Лысенко, даже в университете им. И. Франко – в университете, где почти все факультеты настаивали на праздновании, а ансамбль “Черемош” подготовил праздничную программу, в университете, где начиная с 1939 года шевченковские вечера были университетским гражданским долгом.

Даже Черкасскому народному хору, который выступал в шевченковские дни в нашем городе, было запрещено петь “Заповіт” и другие “неугодные” сегодняшним сатрапам песни.

Когда палачи в апогее своего черносотенничества топчут национальную святыню – у немых рабов должны раскрыться уста. Народ, если он себя уважает, должен вслух заявить протест, подняться на защиту своих прав, своего достоинства и чести.

Вставайте, кандалы разорвите!”

[...] 26 марта Попадюк [...] передал в здании Львовского госуниверситета другому участнику группирования Худому Игорю 150 штук аналогичных листовок для распространения на улицах Львова. Тогда же Попадюк по телефону договорился о встрече с Мыкиткой Яромиром, которому должен был передать листовки для распространения их во Львовском полиграфическом институте.

В целях недопущения распространения антисоветских листовок было принято решение задержать основных объектов при попытке распространения ими листовок и проведения у них обысков. К началу операции стало известно, что шесть участников группирования /Сварнык, Филонов, Слука, Худой, Кожан и Козовик/ успели расклеить и разбросать часть листовок на улицах, главным образом примыкающих к центру города. Указанные лица были задержаны, у них и других 13 объектов дела “Москиты” и их связей проведены обыски.

В ходе обысков изъято 114 листовок, пишущая машинка, на которой они изготовлялись, различная литература, стихи и записи антисоветского националистического и идейно вредного содержания. В частности, у Попадюк Зоряна изъят план макета нелегального журнала “Поступ” и тетрадь с антисоветскими стихами; у Сенькива – пишущая машинка и различные националистические записи; у Сварныка – одна листовка, хранившаяся в портфеле и с его участием снято 15 листовок, расклеенных им совместно с Кожаном; у Слука – “История Украины” Грушевского и с его участием снято 27 листовок, расклеенных им в городе; у Рейтблата – написанная им статья “Второе сожжение покойников Бабьего Яра” и ряд стихотворений с клеветой на социалистической строй. Отдельные записи и стихи враждебного характера изъяты также у Худого, Ганушака, Пидсаднюка и других обыскиваемых.

В своих пояснениях Сварнык, Слука, Филонов, Кожан и Худой указывают, что в начале 1972 года они образовали группу студентов Львовского госуниверситета для изучения публикаций по вопросам истории, культуры и литературы Украины тех авторов,

которые учебной программой не планируются. Знакомясь с такой литературой, они изучали и обсуждали также труды идеологов украинского буржуазного национализма Костомарова, Грушевского, Антоновича и других. В результате у них сложилось неправильное представления о советской действительности. Находясь под влиянием националистических идей, участники группирования поставили перед собой задачу борьбы с Советской властью.

Сварнык об этом заявил:

“... целью нашей деятельности являлось создание централизованной нелегальной организации... Главной нашей задачей было отделение Украины от России и выход ее из состава СССР. Этапы деятельности: украинизация государственного аппарата, образование национальной армии, расширение организации и установление связей с другими городами Украины”.

Из объяснения Кожана следует, что Слука первым предложил создать группу студентов, которая бы, по его мнению, занималась исследованием украинской буржуазной историографии.

Другой участник группирования Филонов пояснил, что в начале 1973 года ими, по предложению Худого, было принято решение составить “программу” деятельности и наметить конечную цель.

Впоследствии такую “программу” составили Филонов и Слука, однако участники группы с ее содержанием не согласились.

Участники группы предпринимали попытки к расширению своего состава. В частности, в группу были вовлечены студенты ЛГУ Долинская Марьяна и Олексюк Мирон, а в ноябре 1972 года по рекомендации Худого в группу вошел Хвостенко, который отрекомендовался “представителем большой нелегальной организации “Поступ”, переживающей кризис и предложил им присоединиться к этой организации. Он же ознакомил участников группы с антисоветскими трактатами И. Дзюбы “Интернационализм или русификация?” и В. Мороза “Серед снігів” и “Моисей и Датан”.

Сварнык об этом пояснил:

“... После некоторых колебаний, мы согласились присоединиться.

Хвостенко не выдвинул перед нами никаких обязательств, потребовал лишь соблюдать конспирацию. В ноябре 1972 года Хвостенко передал нам журнал “Поступ” №1”.

Из объяснений Сварныка, Худого и Слук следует, что листовки для распространения в г. Львове они получили 26 марта 1973 г. В здании ЛГУ от Хвостенко. Последний же [...] указал, что названные листовки Худому в его присутствии передал Попадюк Зорьян. Правдоподобность этих данных нами проверяется.

На основании собранных материалов задержаны:

Попадюк Зорьян, который на имевшейся у него пишущей машинке в 1972 году изготовил и распространил листовки и журнал “Поступ” антисоветского содержания; его мать –

Попадюк Любомира, занимавшаяся распространением враждебных материалов;

Микитка, участвовавший в изготовлении антисоветских листовок и распространении их в г. Ивано-Франковске;

Петрина, входивший в редакцию нелегального журнала “Поступ” и участвовавший в приобретении пишущей машинки;

Клак, розпространявший листовки в г. Львове в ночь на 28 марта 1973 г.;

Сеньків, хранивший пишущую машинку и участвовавший в изготовлении антисоветских листовок;

Рейтблат, занимавшийся изготовлением и распространением враждебных документов, а также Сварнык, Худой, Филонов, Слука, Хвостенко, Кожан и Козовик, входившее во враждебное группирование и участвовавшие в распространении антисоветских листовок в г. Львове в ночь на 28 марта с.г.

Филонов является членом КПСС.

По факту изготовления и распространения антисоветских документов и листовок УКГБ Львовской области возбуждено уголовное дело. Расследование ведется в направлении выявления инспирированных враждебной деятельности участников группы, авторов статей нелегального журнала “Поступ” и составителей антисоветских листовок.

Для оказания Управлению КГБ практической помощи в разбирательстве с материалами на задержанных и принятии решения об аресте отдельных из них на место командирована группа оперативных сотрудников во главе с Заместителем Председателя КГБ при СМ УССР тов. Трояком Н. З. [...]

Председатель Комитета Госбезопасности при Совете Министров Украинской ССР
В. Федорчук

[Напис від руки] Верно: Начальник отделения 2 отдела 5 упр [Підпис]

Документи (повідомлення, доповідні записки) КДБ при РМ УРСР на адресу ЦК КПУ та РМ УРСР щодо поточної оперативної обстановки, антирадянських проявів та надзвичайних подій на місцях, активізації підривної діяльності спецслужб супротивника та закордонних ідеологічних центрів, антирадянських процесів серед радянської інтелігенції та студентства тощо (а/с “Блок”, “Москіти”), 21 лютого – 30 березня 1973 р., ф. 16, оп. 1, спр. 1065, ГДА СБУ, арк. 348–353.

№ 3

Протокол №60 засідання партійного комітету Львівського ордену Леніна державного університету ім. Ів. Франка, 11 квітня 1973 р.

Присутні члени парткому: Старченко Т. Я., Семків О. І., Максимович М. Г., Зашкільняк О. С., Бондаренко Г. П., Лазько Є. М., Шостаківська І. В., Романюк М. О., Князєв С. П., Філатов В. М.

Секретар МК КП України Кусько Д. Д.

Зав. відділом науки і учбових закладів МК КП України Кондратюк В. О.

Секретарі партійних організацій факультетів і відділів, декани факультетів, члени партбюро, завідувачі кафедрами та агітатори історичного і філологічного факультетів.

Проректори Луців Р. В., Гладишевський Є. І.

Секретар комітету комсомолу Гончарук В. Є.

СЛУХАЛИ: “Про серйозні зриви в ідейно-політичному вихованні студентів історичного і філологічного факультетів”.

Допов. т.т. Челак П. П., Гонтар П. П., Старченко Т. Я., Морозова Е. Ф., Гордієнко В. Я.

СУТЬ СПРАВИ: В березні 1973 р. адміністративні органи встановили, що окремі студенти історичного та філологічного факультетів Філонов Л. В., Слука С. І., Сварник І. І.,

Кожан І. В., Козовик Р. В., Долинська М. Л. та Хвостенко Г. І. займалися антирадянською, націоналістичною діяльністю. Ці серйозні зриви в ідейно-політичному вихованні студентів історичного та філологічного факультетів є результатом низького рівня ідейно-виховної роботи серед студентів, незадовільної індивідуальної роботи. Основною причиною цих серйозних зривів є притуплення політичної пильності, самозаспокоєність і формалізм в роботі, відсутність контролю за ідейно-політичним спрямуванням навчального процесу.

У визначенні тематики спецкурсів на історичному факультеті не завжди враховувалась ідейна спрямованість, виховна функція їх. Деякі із спецкурсів були звернуті в минуле і по своїй суті не сприяли вихованню у студентів пролетарського інтернаціоналізму, патріотизму, дружби народів, не виховували почуття політичної пильності і непримиренності до буржуазної ідеології. Відірваними від потреб і завдань сучасного ідеологічного виховання був спецкурс “Видатна роль Запорізької Січі в історії українського народу” (70 год.), який у 1971–72 навч. р. читав проф. Кравець М. М.³⁵ Навчальна частина, керівники кафедр і ряд факультетів не добились, щоб для читання найбільш важливих в ідейно-теоретичному відношенні спецкурсів залучались висококваліфіковані, провідні вчені факультетів. На історичному факультеті гостро політичний спецкурс “Антинародна суть ідеології і діяльності українських націоналістів і боротьба проти них на сучасному етапі” доручено читати співробітнику інституту суспільних наук без вченого ступеня і звання. Програма цього курсу містить нечіткі, а в окремих випадках політичні формулювання і затверджена на вченій раді без обговорення.

Одним із серйозних недоліків в роботі партійних організацій історичного та філологічного факультетів є відсутність контролю за здійсненням власних рішень та вищестоячих органів. Незважаючи на те, що партком виявив суттєві недоліки в контролі за ідейно-теоретичним рівнем наукових робіт на історичному факультеті і що керівництву факультету були відомі серйозні упущення в роботі наукового гуртка при кафедрі історії УРСР, партбюро, деканат історичного факультету не вжили конкретних дієвих заходів по докорінній перебудові роботи гуртка. Питання роботи гуртка не стало предметом серйозного обговорення ні на вченій раді, ні на партбюро. Формально здійснювався контроль за роботою студентських наукових гуртків і на філологічному факультеті.

Партійні організації, деканати цих факультетів не домоглися правильної розстановки кадрів викладачів-комуністів за їх діловими і політичними якостями. На історичному факультеті значна частина провідних вчених не залучена до безпосередньої ідейно-виховної роботи із студентами. Лише половина комуністів філологічного факультету працює агітаторами в академічних групах. Серйозні недоліки є в постановці і організації ідейно-виховної роботи по місцю проживання студентів в гуртожитку і на квартирах.

Істотні недоліки мали місце в роботі комсомольських організацій, які невимогливо ставляться до студентів-комсомольців, що порушують трудову дисципліну, не приймають участі в громадському житті університету.

Відзначені недоліки в постановці навчальної, наукової та ідейно-виховної роботи є результатом серйозних упущень і помилок в стилі діяльності деканів. Декани факультетів Челак П. П. і Гонтар П. П. допускали лібералізм, безпринциповість в оцінці фактів занедбаності в ідейно-виховній роботі, не виявляли належної політичної гостроти і вимогливості до кожного випадку порушення студентами норм поведінки і моралі, навчальної дисципліни.

³⁵ *Кравець Микола Миколайович* (1928–2011) – історик, у 1968–1972 рр. – завідувач кафедри історії УРСР.

Всі ці зриви в ідейно-політичному вихованні студентів історичного та філологічного факультетів стали можливими ще й тому, що секретарі партійних організацій історичного (тов. Гордієнко В. Я.³⁶) і філологічного (т. Трофимович К. К.³⁷) не використали надане ХХІV з'їздом КПРС право контролю за діяльністю адміністрації, втратили почуття політичної гостроти в оцінці проявів нездорових настроїв та вчинків окремими студентами в минулому.

ВИСТУПИЛИ: Челак П. П. – декан історичного факультету³⁸.

Сьогодні мова йде про серйозні зриви в ідейно-політичному вихованні студентів історичного факультету. Партійна організація, деканат, весь колектив рішуче засуджують ганебну поведінку окремих студентів, які стали на шлях антирадянщини, націоналістичної пропаганди.

Основні причини, які привели до цих серйозних зривів у вихованні студентів – це формалізм в роботі, незадовільно поставлена індивідуальна робота з студентами. Якщо подивитися в цілому, то на перший погляд, ми ніби і все робили, проводили багато виховних заходів. Але сьогодні треба відверто заявити, що коефіцієнт корисної дії від наших заходів дуже низький.

Другою важливою причиною серйозних зривів в ідейно-політичному вихованні студентів є слаба робота комсомольської організації, яка не вимогливо ставиться до порушників трудової дисципліни і тих студентів, які не приймають участі в громадському житті факультетів. Важливою причиною всього того, що сталося на факультеті, є кадрове питання. На факультеті працювало декілька чоловік, які посіяли зерна недоброго. Хоч цих людей на факультеті вже немає, але треба відверто сказати, що позбулися ми їх досить пізно, їм взагалі не повинно було бути місця на факультеті. Деканат, партбюро факультету розробили заходи по докорінному поліпшенню всієї ідейно-виховної роботи.

Марушкін: Хто батьки студентів, які стали на шлях антирадянщини?³⁹

Челак П. П.: Робітники, колгоспники, службовці.

Гордієнко В. Я. – секретар парторганізації історичного факультету.

Основною причиною серйозних зривів в ідейно-політичному вихованні студентів є незадовільна індивідуальна робота з студентами. Заходів то ми проводили багато, але не турбувалися про їх ефективність.

Можна повністю погодитися з думкою, що основною причиною серйозних зривів виховної роботи з студентами є притуплення політичної пильності, благодущність. Про це яскраво говорить той факт: коли я на партійних зборах інформував про зриви в ідейному вихованні студентів юридичного факультету, то окремі наші комуністи висловлювали здивування – причому тут наш факультет? У нас багато висококваліфікованих викладачів, але значна частина з них не залучені до безпосередньої ідейно-виховної роботи із студентами.

³⁶ *Гордієнко Василь Якович* (1922–1993) – історик, у 1970–1975 рр. – старший викладач кафедри нової та новітньої історії Львівського університету.

³⁷ *Трофимович Костянтин Костянтинович* (1923–1993) – мовознавець, у 1964–1981 рр. – доцент кафедри слов'янської філології.

³⁸ *Челак Петро Петрович* (1921–2005) – історик, упродовж 1959–1973 рр. декан історичного факультету.

³⁹ *Марушкін Ігор Олександрович* (1930–1999) – геолог, у 1972–1973 рр. декан геологічного факультету Львівського університету.

Зараз у нас розроблені конкретні заходи по посиленню ідейно-політичного виховання студентів, над якими ми зараз працюємо. В цілому колектив історичного факультету здоровий і він здатний виправити становище⁴⁰.

Гонтар П. П. – декан філологічного факультету⁴¹.

Ці ганебні, прикрі факти, що сталися на факультеті, говорять самі за себе. Хоч ми і проводили, як інші факультети багато ідейно-виховних заходів, але результативність їх низька. Дуже важливою причиною того, що сталося, є недостатня робота з кадрами. На факультеті значна частина викладачів похилого віку, деякі з них (Денисюк⁴²) зовсім байдужі до проведення ідейно-виховної роботи з студентами.

Істотним недоліком в нашій роботі є те, що ми не домоглися правильної розстановки кадрів викладачів-комуністів за їх діловими і політичними якостями. Дійсно, наші спецкурси хоч і затверджувалися на вчених радах, проте зовсім не обговорювалися. Все це привело до серйозних зривів в ідейно-виховній роботі з студентами. Колектив факультету зараз робить все для того, що виправити становище, що склалося.

Морозова Е. Ф. – заступник секретаря парторганізації філологічного факультету⁴³.

Зовні на факультеті ніби все благополучно. Проводяться різноманітні ідейно-виховні заходи, на належному рівні читаються лекції. Проте ефективність ідейно-виховної роботи досить низька, не дає бажаних результатів. Причиною таких серйозних зривів в ідейно-політичному вихованні є те, що своїми заходами ми охоплюємо одних і тих же студентів. Значна частина студентів залишається поза нашим впливом. Турбує нас також питання про низьку трудову дисципліну студентів.

Однією з причин серйозних зривів в ідейно-політичному вихованні студентів є незадовільна робота комсомольської організації. Чомусь комсомол в нашому університеті втрачає свою бойовитість. Ми не виховали в них почуття обов'язку і відповідальності.

Ганебні факти, що сталися на факультеті, свідчать про ще незадовільну роботу з кадрами. В першу чергу нам необхідно посилити вимогливість до викладачів за ідейно-теоретичний рівень лекцій, семінарських занять. Необхідно, щоб кожна лекція, а на філологічному факультеті особливо, була політично загостреною, несла ідейне навантаження.

Шостаківська І. В. – член парткому, голова комісії⁴⁴.

В ході перевірки комісія встановила, що на історичному та філологічному факультетах є серйозні зриви в ідейно-політичному вихованні студентів, як в навчальному процесі, так і в позаучбовий час. На обох факультетах кафедри ще не стали центрами

⁴⁰ Цікаво, що В. Гордієнку у 1991 р. судилося бути в комісії з поновлення М. Долинської, як студентки історичного факультету Львівського університету (два інші представники комісії – проф. Степан Макаруч і доц. Роман Шуст). Особова справа Долинської Мар'яни Львівни, ф. Р-119, спр. 866, арк. 4, Архів ЛНУ ім. І. Франка, м. Львів, Україна.

⁴¹ *Гонтар Прокіп Панасович* (1919–1989) – літературознавець, у 1966–1973 рр. – декан філологічного факультету Львівського університету.

⁴² Можливо, мова про *Денисюка Осипа Михайловича* – викладача кафедри російської філології Львівського університету.

⁴³ *Морозова Емілія Федорівна* (1928 р.н.) – літературознавець, доцент кафедри російської літератури Львівського університету.

⁴⁴ *Шостаківська Ірина Василівна* (1924–1999) – біолог-фізіолог, у 1960–1991 рр. завідувач кафедри фізіології людини і тварин Львівського університету.

цілеспрямованої ідейно-виховної роботи в навчальному процесі. Спецкурси не обговорюються на вченій раді, програми не рецензуються. Ряд спецкурсів мало актуальні. НА історичному факультеті додумалися до того, що читання важливого спецкурсу “Антинародна суть ідеології і діяльності українських буржуазних націоналістів і боротьба проти них на сучасному етапі” залучили співробітника Інституту суспільних наук без вченого ступеня і звання на почасовій оплаті. Погано те, що спецкурси на історичному та філологічному факультеті склалися стихійно. Ні вчені, ні методичні ради не приймали участі у формуванні спецкурсів [...].

Крочук А. С. – секретар парторганізації фізичного факультету, член комісії⁴⁵.

[...] Як член комісії відзначаю, що на історичному факультеті є надзвичайно серйозні промахи в ідейно-виховній роботі. Незадовільно працюють агітатори, неправильною є практика призначення агітаторів з числа аспірантів, щорічна зміна агітаторів. До роботи агітаторами не залучаються провідні вчені. Звичайно, ніхто не міг би повірити, що на історичному факультеті можуть бути такі серйозні промахи в ідейно-виховній роботі. Та, на жаль доводиться констатувати, що це так. Хіба можна було, Василь Якович допустити до такого стану, щоб ідейно-виховна робота з студентами взагалі випала з поля зору партійної організації? За це і партійна організація і деканат повинні нести сувору відповідальність.

Марушкін І. О. – декан геологічного факультету.

Те, що сталося на історичному і філологічному факультетах, стурбувало не тільки колектив цих двох факультетів, а весь колектив університету [...]. Не створено ще належних побутових умов для студентів в гуртожитках. Там фактично немає місця для охоплення нашими заходами великої кількості студентів. І ще нам слід звернути увагу на перегруженість студентів – по 4–5 пар в день, не залишається часу на проведення ідейно-виховної роботи [...].

Мартьянов І. В. – секретар партійної організації юридичного факультету⁴⁶.

[...] Дивна річ. На юридичний і історичний факультети завжди великі конкурси, є з кого вибирати. А ось у склад студентської сім’ї потрапляють такі негідники. Все це вимагає від нас докорінного поліпшення роботи по набору студентів на перші курси [...].

Лазько Є. М. – член парткому, професор, зав. кафедрою геологічного факультету⁴⁷.

[...] Про причини тут уже конкретно говорили попередні товариші і хотів би лише додати, що однією з причин серйозних зривів у вихованні студентів є відсутність цілеспрямованої повсякденної індивідуальної роботи з студентами. Дивує і те, що комсомольському активу не вдалося раніше розкрити цих відщепенців, адже ці люди не були ізольовані. Вони спільно жили з іншими, ділилися своїми думками. І не може бути, щоб у розмовах вони не виявляли своїх антирадянських настроїв. Все це я відношу на рахунок безпечності, притуплення політичної пильності. Мене насторожив виступ тов. Челака П. П., з якого логічно витікає, що він знав про те, що на факультеті є викладачі, які сіють нездорові зерна в ґрунт, і що окремі з них не відповідають посаді, яку займають. То чому, тов. Челака, Ви не били на сполох, а мовчали? [...].

⁴⁵ *Крочук Ананій Савич* (1934–2006) – фізик, у 1968–1988 рр. – доцент кафедри експериментальної фізики Львівського університету.

⁴⁶ *Мартьянов Ігор Валентинович* (1925–2009) – юрист, у 1972–1991 рр. доцент кафедри державного та адміністративного права Львівського університету.

⁴⁷ *Лазько Євген Михайлович* (1915–2000) – геолог, у 1964–1991 рр. – завідувач кафедри методів розшуків і розвідки родовищ корисних копалин Львівського університету.

Бондаренко Г. П. – член парткому, доцент юридичного факультету⁴⁸.

[...] Приєднуюсь до тих товаришів, котрі висловлювали думки про те, що покарання повинні понести і батьки комуністів, які стали на шлях антирадянщини, націоналістичних проявів. Адже в числі тих, хто займався цими неблаговидними справами, є діти, чії батьки працюють на досить солідних посадах.

Максимович М. Г. – член парткому, ректор університету⁴⁹.

Надзвичайно прикрий факт: частина студентів нашого університету вели ворожу нам пропаганду. Тут мова йде не лише про історичний і філологічний факультети. Мова йде про серйозні промахи, прорахунки в ідейно-виховній роботі з студентами. І для цього у нас є всі підстави говорити, бо приклади проявів аполітичності, національної обмеженості ми мали й на інших факультетах (юридичному, іноземних мов, журналістики, фізичному). Ми повинні розуміти, що поліпшувати роботу треба на всіх факультетах [...]. А як безвідповідально поставилися на історичному факультеті до організації ідейно-виховної роботи? Партійне бюро і деканат призначають відповідальним за цю роботу безпартійного викладача Лозинського, про якого ставили питання, що він не відповідає посаді, яку займає.

Незважаючи на те, що керівництву факультету були відомі серйозні упущення в роботі наукового гуртка при кафедрі історії УРСР, партбюро, деканат не вжили конкретних заходів по докорінній перебудові роботи гуртка. Протягом багатьох років ним керує безпартійний викладач Кісь Я. П., який спеціалізується по середніх віках і далі не зміг піти [...].

Філатов В. М. – член парткому, голова профкому.

[...] Оскільки окремі студенти, що займалися ворожою діяльністю, були учасниками гуртків художньої самодіяльності, то нам треба значно посилити ідейно-політичне виховання в колективах художньої самодіяльності. Треба, щоб наші колективи оспівували не тільки сиву давнину, але й наше сьогодення.

Романюк М. О. – член парткому, декан фізичного факультету⁵⁰.

[...] Я не хочу стверджувати прямо, але мушу справедливо зазначити, що і деканати, і партійні організації цих факультетів безвідповідально віднеслися до організації ідейно-виховної роботи в гуртожитках. Як можна було доручити тов. Лозинському відповідати за роботу в гуртожитках, коли він сам не може виховати свого сина? Його син навчається на IV курсі фізичного факультету, систематично порушує трудову дисципліну, не бере участі в громадському житті факультету. Думаю, що тов. Лозинський не тільки не може відповідати за ідейно-виховну роботу в гуртожитку, але уже давно треба поставити питання про відповідальність його посади, яку він займає [...].

Семків О. І. – заступник секретаря парткому⁵¹.

[...] Окремі студенти філологічного факультету неодноразово чули від студента IV курсу Хвостенка Г. І. заяви аполітичного характеру, незадоволення, чужі нашій ідеології настрої. Подібні заяви ми чули від викладачів факультету іноземних мов, коли за аполітизм був

⁴⁸ *Бондаренко Геннадій Павлович* (1928–1986) – юрист, у 1969–1986 рр. – доцент кафедри державного та адміністративного права Львівського університету.

⁴⁹ *Максимович Микола Григорович* (1914–1981) – учений-технік, у 1963–1981 рр. – ректор Львівського університету.

⁵⁰ *Романюк Микола Олексійович* (1931 р.н.) – фізик-оптик, у 1964–1985 рр. доцент кафедри експериментальної фізики Львівського університету.

⁵¹ *Семків Остап Іванович* (1937–1997) – історик, у 1971–1983 рр. викладач, старший викладач, доцент кафедри історії КПРС.

виключений з університету студент Паньків. Про що це, товариші, говорить? Про нашу політичну безпечність, про відсутність політичної гостроти до будь-яких проявів націоналізму. Ці факти, товариші, насторожують [...]. Як правило, на наші загальноуніверситетські заходи ходять одні і ті ж люди. Ми цих фактів не аналізуємо і не даємо їм принципової політичної оцінки. Візьміть недалекий факт – вечір, присвячений В. Маяковському. Всі філологи, журналісти та й інші факультети знали про цей вечір, велася особиста розмова з деканами, секретарями партійних організацій, а на вечір не прийшли ні викладачі, ні студенти. Що це? Хіба це не політична безпечність, не безвідповідальність. Тільки так можна і треба кваліфікувати такі явища [...].

Пропоную: за допущені серйозні зриви в керівництві навчально-методичною, науковою та ідейно виховною роботою історичного та філологічного факультетів членам КПРС тов. тов. Челаку П. П., Гонтарю П. П. оголосити догани з занесенням до облікової картки і звільнити їх з посади деканів.

Кусько Д. Д. – секретар міському КП України.

Виступи на парткомі свідчать про те, що партійна організація університету дає принципову партійну оцінку серйозним зривам в ідейно-політичному вихованні студентів. Прикро, що факти аполітичності, національної замкнутості проявилися саме на ідеологічних факультетах [...]. Все це можна пояснити тим, що на історичному факультеті йде якась незрозуміла боротьба за портфелі. Більшість викладачів-професорів не залучені до безпосередньої ідейно-виховної роботи із студентами [...].

Челак П. П. Прошу внести до протоколу. Користуючись присутністю секретаря МК КП України тов. Куська Д. Д., хочу довести до відома партійного комітету слідує.

Не применшуючи своєї вини і погоджуючись з прийнятим рішенням, прошу, уболіваючи за долю факультету, поставити деякі гострі питання. Потрібно розглянути питання про кадри в найближчому майбутньому. Боротьби за посади не було. Дезінформація МК КП України набула прав громадянства [*так у тексті*]. Я чекав цього і морально підготувався. Те, що трапилось – вина тільки історичного факультету. Вся вина лягає на мене як декана, на партійне бюро, секретаря партбюро. Те, що я не назвав прізвищ, означає, що це вина всього колективу. Якщо зупинитись на аналізі цих причин, то наслідки будуть на лице [...].

Не дозволено нікому, чи то декану, чи то кому іншому, справи, які піднімаються, прикривати. Якщо викорчувувати зілля, то по всіх статтях. Виходить так, що Петро Петрович не чіпав Кравця М. М., тому що “люди з ОК КП України візьмуть нас під особливий контроль”. Я прошу Вас, тов. Кусько Д. Д., розібратися, щоб не створювалась думка про те, що на історичному факультеті є боротьба за портфелі. Це склоки. Відносно спецкурсів і спецсеминарів. Важливо не тільки мати в наявності теми, а й те, хто читає і як читає. Викладач фактично безконтрольний [...].

ПОСТАНОВИЛИ: Прийняти постанову парткому. Постанова додається.

Протоколи засідань партійного комітету з № 54 та № 64, 12 січня – 18 травня 1973 р. ф. 92, оп. 1, спр. 994, ДАЛО, арк. 86–106.

№ 4

**Постанова партійного комітету
Львівського ордена Леніна державного університету ім. Ів. Франка, 11 квітня
1973 р.**

**“Про серйозні зриви в ідейно-політичному вихованні студентів
історичного і філологічного факультетів”**

Заслухавши та обговоривши звіт деканів історичного (т. Челака П. П.) і філологічного (т. Гонтаря П. П.) факультетів про стан ідейно-виховної роботи на факультетах, партійний комітет відзначає, що парторганізації і деканати допустили серйозні зриви в ідейно-політичному вихованні студентів, які привели до антирадянських націоналістичних проявів окремими студентами [...].

Партійний комітет постановляє:

1. За допущені серйозні зриви в керівництві навчальною, методичною, науковою та ідейно-виховною роботою студентів історичного та філологічного факультетів членам КППС тов.тов. Шелаку П. П., Гонтарю П. П. оголосити догани з занесенням до облікової картки і звільнити їх з посади деканів.

Доручити ректору тов. Максимовичу М. Г. та секретарю парторганізації тов. Старченко Т. Я. до 15 квітня 1973 р. вирішити питання про зміцнення цих факультетів керівними кадрами.

2. Партком вважає, що секретарі партійних організацій історичного та філологічного факультетів (т. Гордієнко В. Я., Трофимович К. К.) за допущені серйозні зриви в ідейно-виховній роботі на факультетах заслуговують найсуворішого партійного стягнення, але, враховуючи їх недостатній досвід партійної роботи, оголосити членам КППС тов.тов. Трофимовичу К. К., Гордієнку В. Я. догани.

3. За відсутність цілеспрямованої роботи і належного контролю за ідейно-теоретичним рівнем навчального процесу, наукових робіт та виховної роботи в позаурочний час членів КППС зав. кафедрою української літератури тов. Дорошенка І. І.⁵², члена КППС в.о. зав. кафедрою історії України Кошарного І. Я.⁵³ суворо попередити.

4. За безвідповідальне ставлення, формалізм і серйозні зриви в ідейно-політичному вихованні студентів в академічних групах членам КППС тов.тов. Халімончуку А. М.⁵⁴, Іваненку Л. А.⁵⁵ оголосити догани. Партбюро історичного факультету вирішити питання про відповідальність тов. Кіся Я. П.⁵⁶ роботі агітатора в зв'язку із серйозними зривами в ідейно-політичному вихованні студентів в академгрупі, де він працює.

5. Зобов'язати партійні та комсомольські бюро, деканати історичного та філологічного факультетів до 16.IV.1973 р. розробити конкретні заходи по корінному піднесенню ідейно-

⁵² *Дорошенко Іван Іванович* (1924–1985) – літературознавець, у 1970–1985 рр. професор кафедри української літератури Львівського університету.

⁵³ *Кошарний Іван Якович* (1917–1975) – історик, у 1972–1975 рр. завідувач кафедри історії УРСР Львівського університету.

⁵⁴ *Халімончук Аркадій Максимович* (1919–1986) – літературознавець, у 1953–1974 рр. викладач, доцент кафедри української літератури Львівського університету.

⁵⁵ *Іваненко Любов Андріївна* (1923–1985) – історик, упродовж 1957–1971 рр. – в. о. доцента кафедри історії УРСР, 1971–1984 рр. – доцент кафедри історії СРСР.

⁵⁶ *Кісь Ярослав Павлович* (1918–1986) – історик, у 1970–1986 рр. професор кафедри історії УРСР Львівського університету.

політичного виховання студентів. До 15 квітня 1972 р. провести партійні та комсомольські збори з питань ідейно-виховної роботи в групах та піднесення ролі комсомольських організацій в політичному вихованні студентів.

6. Навчальній частині, партбюро, деканатам, радам факультетів, кафедрам взяти під постійний контроль ідейно-теоретичний рівень викладання всіх дисциплін, спецкурсів, підготовки та курсових робіт. До 21.IV.1973 р. переглянути спецкурси та затвердити їх на вчених радах. До читання спецкурсів залучити висококваліфікованих спеціалістів.

7. Навчальній частині, партбюро, деканатам до 1.V.1973 р. підготувати пропозиції і в 1973/74 навч. році ввести нові спецкурси, спрямовані на відображення братерського співробітництва і взаємодопомоги радянських народів, ролі допомоги, яку подав російський робітничий клас, увесь російський народ в економічному, соціальному, культурно-політичному розвитку всіх народів багатонаціональної країни, на викриття ворожої сутності буржуазної ідеології, зокрема українського буржуазного націоналізму та сіонізму.

8. Науковій частині, партбюро, деканатам і кафедрам до 20.IV.1973 р. переглянути тематику наукових студентських гуртків, спрямовуючи увагу студентів на розробку політично гострих і науково значимих проблем, тісно зв'язаних з сучасністю, і з завданнями комуністичного будівництва. Зосередити головну увагу на розробці питань, які сприяють поглибленню марксистсько-ленінського світогляду студентів, вихованню в душі пролетарського інтернаціоналізму, дружби народів.

9. Деканату історичного факультету до 16.IV.1973 р. замінити керівників, переглянути напрямок тематики наукового гуртка при кафедрі історії України, спрямувавши її на розробку питань ленінської національної політики, розквіту УРСР в братній сім'ї народів СРСР, ролі допомоги російського народу в прискоренні економічного, культурного і соціально-політичного розвитку радянських республік.

10. Партійним бюро історичного та філологічного факультетів до 15.IV.1973 р. переглянути якісний склад агітаторів. Домогтися, щоб агітаторами в академгрупах працювали найбільш кваліфіковані і досвідчені викладачі. Значно збільшити партійний прошарок в складі агітаторів.

11. Партійним бюро посилити індивідуальну роботу з студентами, постійно вивчати їх настрої, запити, інтереси. Глибоко проаналізувати стан, форми і методи ідейно-виховної роботи в академічних групах і розглянути це питання на партійних зборах до 25.IV.1973 р. В проведенні ідейно-виховної роботи в центрі уваги ставити пропаганду ідей пролетарського інтернаціоналізму, дружби народів, виховання студентів на революційних та бойових традиціях радянського народу, глибоко[го] усвідомлення кожним студентом приналежності до єдиної соціалістичної Батьківщини, поваги до всіх націй і народностей, непримиренності до пережитків націоналізму і шовінізму.

12. Партійним бюро і деканатам піднести відповідальність кафедр за докорінне поліпшення ідейно-виховної роботи як в навчальному [процесі], так і в позаучбовий час. Вважати, що громадсько-політична пасивність, усунення від безпосередньої ідейно-виховної роботи серед студентів є несумісною з перебуванням на посаді викладача вузу.

13. Зобов'язати ректорат до 25 квітня 1973 р. підготувати і розглянути на вченій раді питання про роль спеціальних кафедр в ідейно-політичному вихованні студентів.

14. Комітету комсомолу, первинним комсомольським організаціям піднести роль суспільно-політичної практики, як важливого засобу піднесення політичної активності студентів та перевірки їх ідейно-політичної зрілості. В ході атестації студентів враховувати трудову дисципліну, навчання і участь в громадсько-політичних заходах, виконання комсомольських доручень.

15. Піднести відповідальність секретарів партійних організацій по здійсненню права контролю за діяльністю адміністрації. У всіх парторганізаціях, де цього немає, до 20.IV.1973 р. створити комісії парторганізацій по здійсненню права контролю.

16. Зобов'язати ректора університету чл. КПРС Максимовича М. Г. посилити роботу в усіх ланках університету по поліпшенню добору, розстановки і виховання кадрів. При прийомі на роботу, при обранні та переобранні на посаду враховувати як науково-педагогічну кваліфікацію, так і рівень ідейно-політичної підготовки та загартованості, здатність забезпечити виховання студентської молоді, рішуче усувати від викладацької роботи людей, ідейно-невиразних, пасивних в громадсько-політичному відношенні. При вирішенні цих питань враховувати необхідність вести боротьбу проти "сімейственности" і безпринципності в доборі кадрів.

17. (помилково пронумеровано 18 – Р. С., Г. С.) При виявленні серйозних недоліків у формуванні тематики спецкурсів та контролі за їх ідейно-політичним спрямуванням на кафедрі історії УРСР (колишній завідувач проф. Кравець М. М.), а також в роботі студентського наукового гуртка при цій же кафедрі, повідомити партком і ректорат Чернівецького державного університету.

18. Дану постанову до 20.IV.1973 р. обговорити на закритих партійних зборах факультетів та затвердити конкретні заходи по докорінному піднесенню ідейно-виховної роботи серед студентів.

Секретар парткому
Т. Старченко⁵⁷

/Підпис/

Протоколи засідань партійного комітету з № 54 та № 64, 12 січня – 18 травня 1973 р. ф. 92, оп. 1, спр. 994, ДАЛО, арк. 107–113.

№ 5

Виписка з протоколу комсомольських зборів ІСТ-32, 13 квітня 1973 р.⁵⁸

СЛУХАЛИ: Органами КДБ виявлена група студентів, серед яких були і студенти нашого курсу, які займались антирадянською, націоналістичною діяльністю.

ЗБОРИ ПОСТАНОВЛЯЮТЬ:

- 1) Рішуче засудити антирадянську, націоналістичну діяльність студента групи ІСТ-32 Сварника Івана.
- 2) За участь у ворожій антирадянській діяльності, зраді ідеям ленінської партії, комсомолу, виключити з рядів ВЛКСМ та клопотати перед ректоратом про відрахування із числа студентів університету Сварника Івана.

Голова зборів
Секретар

Кур'янович Ю.
Шаповалова О.

Особова справа Сварника Івана Івановича, ф. Р-119, спр. 22605, Архів ЛНУ ім. І. Франка, арк. 16.

⁵⁷ Старченко Тамара Яремівна (1926–2010) – філософ, у 1966–1985 рр. – доцент кафедри філософії.

⁵⁸ Ідентичні виписки були підготовлені й щодо інших студентів-істориків, звинувачених у квітні 1973 р. в антирадянській діяльності.

№ 6

Протокол № 9

засідання комсомольського бюро ЛКСМУ історичного факультету ЛДУ,
13 квітня 1973 р.

Присутні: Гуменний, Демченко, Піскорський, Кальченко, Красовська, Перелигіна, Савчук, Тітова, Гаврилук, Крисько.

Член партбюро ф-ту Ю. Кур'янович

Порядок денний

1. Обговорення постанови партбюро історичного факультету від 15 березня 1973 р. “Про роботу комсомольської організації історичного факультету по інтернаціональному та патріотичному вихованню студентської молоді”.
2. Затвердження графіку роботи атестаційних комісій факультету по Ленінському заліку.
3. Затвердження комісії по підготовці до проведення першотравневої демонстрації.
4. Персональні справи Долинської і Тетьоркіної⁵⁹.

[...] 4. Персональні справи

а) Персональна справа М. Долинської

СЛУХАЛИ: Інформацію тов. М. Гуменного про те, що органами КДБ виявлена група студентів історичного факультету, серед яких була член комсомольського бюро факультету М. Долинська, які займалась націоналістичною, антирадянською діяльністю. Суть ідей діяльності полягає в спробах цих студентів поширювати антирадянського змісту листівки, в зберіганні, ознайомленні і поширенні антирадянської націоналістичної літератури.

Долинська: Я дійсно займалась антирадянською, націоналістичною діяльністю, зберігала, ознайомлювалася і поширювала антирадянську націоналістичну літературу. Моя діяльність була направлена проти радянського народу, проти радянської влади. Вважаю свою антирадянську діяльність за помилку і визнаю свою вину.

ВИСТУПИЛИ:

Демченко. Ми стали свідками ганебного вчинку М. Долинської. Вона зганьбила честь комсомолу, університету. Пропоную вивести Долинську з членів комсомольського бюро ф-ту.

Гальченко. Мар'яна Долинська заплямувала честь радянського студента, вона зрадила свій народ, свою Батьківщину [...]. Пропоную вивести її з членів комсомольського бюро ф-ту.

Крисько. Ганебний вчинок Долинської до глибини душі обурює нас. Моя думка, що Долинська не гідна носити звання радянського студента і комсомольця. Пропоную вивести Долинську з членів комсомольського бюро факультету.

ПОСТАНОВИЛИ:

1. Рішуче засудити зрадницьку антирадянську діяльність члена [комсомольського] бюро факультету Долинської М.

⁵⁹ Справа Н. Тетьоркіної стосується втрати цією студенткою 29 листопада 1972 р. комсомольського квитка (зі слів Тетьоркіної, квиток був у сумці, яку викрали біля університетського гардеробу).

2. За участь в ворожій антирадянській діяльності, зраді ідеям ленінської партії, комсомолу, вивести із членів комсомольського бюро ф-ту М. Долинську.

Список членів комсомольської організації; плани роботи комсомольського бюро; протоколи засідань комсомольського бюро (№№ 4–13, №№ 1–5); протоколи комсомольських зборів (9 лютого – 14 грудня 1973 р.), ф. 3567, оп. 1, спр. 157, ДАЛО, арк. 59; 62–63.

№ 7

Наказ

**Ректора Львівського ордена Леніна
державного університету імені Івана Франка в студентських справах № 159,
18 квітня 1973 р.⁶⁰**

КОЖАНА Ігоря Володимировича /особовий № 1770027с/ студента історичного факультету /група ІСТ-32/ відрахувати з числа студентів університету за вчинок негідний радянського студента.

Прошу Вас відрахувати з числа студентів університету студента історичного факультету /група ІСТ-32/ Кожана Ігоря Володимировича за вчинок негідний радянського студента /брав участь у групі, яка займалась антирадянською, націоналістичною діяльністю/.

Питання розглядалося на комсомольських зборах курсу, які одностайно засудили вчинок Кожана і прийняли рішення [*рукою дописано*: порушити клопотання про] виключ[-ити – *закреслено і виправлено* на -ення] його з числа студентів.

[Інші підстави] Рапорт декана, витяг з протоколу комсомольських зборів курсу.

Ректор
М. Максимович

підпис

Студентські накази ректора, 27 лютого 1973 р. – 31 травня 1973 р., ф. Р-119, о. 50/с, спр. 394, т. 2, Архів ЛНУ ім. І. Франка, арк. 84.

⁶⁰ Накази про відрахування інших студентів аналогічні.

№ 8

Наказ

**Ректора Львівського ордена Леніна державного університету ім. Ів. Франка № 170,
20 квітня 1973 р.**

Оголошую наказ МВССО УРСР № 105-К від 19 квітня 1973 р. від 19 квітня 1973 р.
“Про зняття стипендії імені В. І. Леніна по Львівському державному університеті”.

Зняти стипендію імені В. І. Леніна з студентки IV курсу історичного факультету ДОЛИНСЬКОЇ М. Л. за поданням ректорату, за вчинки, що ганьблять звання радянського студента.

Перший заступник міністра
Л. Чердниченко

Ректор *підпис*
М. Максимович

Студентські накази ректора, 27 лютого 1973 р. – 31 травня 1973 р., ф. Р-119, о. 50/с, стр. 394, т. 2, Архів ЛНУ ім. І. Франка, арк. 95.

№ 9

**Уривок з виступу на загальноуніверситетських партійних зборах
Львівського університету доц. П. П. Челака⁶¹, 12 травня 1973 р.**

Товариші комуністи!

Ще нікому не вдалось спростувати формулу про кадри, які вирішують все. Однак багато моментів кадрової політики, яку проводив до цього часу партком і ректорат університету, ніби говорить про те, що вони хотіли спростувати цю істину. Ідейно-виховна робота з студентами в учбовому процесі і в позаучбовий час – це запорука у вихованні ідейно-загартованих спеціалістів. Однак ідейно-виховна робота залежить від кадрів. Це особливо стосується історичного факультету, який готує працівників ідеологічного фронту. Історичний факультет з цим завданням в основному справляється. Однак, події останнього часу показали, що в навчальній, ідейно-виховній і науковій роботі історичного факультету мали місце серйозні зриви, які поряд з іншими, були причиною виникнення групи студентів, яка стала на антидержавний націоналістичний шлях. Ця група і її діяльність знайшла належну оцінку з боку студентів і викладачів історичного факультету. Ненависть і презирство наших студентів і викладачів до цих відщепенців були настільки сильними, що ми можемо з певністю сказати, що ця ганьба буде змита з факультету і університету [...].

[...] Як бувший декан історичного ф-ту, несу пряму відповідальність за зриви на факультеті, серйозні недоліки в організації навчально-виховної і наукової роботи, що є однією з причин, які привели до такого зриву у вихованні студентів. Ці недоліки були породжені недостатніми організацією і контролем за навчальним процесом, наявністю

⁶¹ На той час вже не декан історичного факультету, а доцент кафедри історії СРСР.

формалізму у виховній роботі, казньщиною у проведенні виховної роботи, втратою певної частини студентів з-під уваги викладачів, особливо тих студентів, які живуть в гуртожитках і на кутках. На факультеті не всі викладачі несли однакову завантаженість у вихованні студентів. Наша виховна робота мала низький коефіцієнт корисної дії. Ми дійсно втратили контроль за деякими студентами, за душі яких ведуть боротьбу ворожі елементи [...].

Стенограма загальноуніверситетських партійних зборів, 12 травня 1973 р., ф. 92, оп. 1, спр. 993, ДАЛО, арк. 22–23.

№ 10

Уривок з виступу на загальноуніверситетських партійних зборах Львівського університету доц. Трубіщина Ф. П.⁶², 12 травня 1973 р. (подаємо мовою оригіналу)

[...] У руководства университета в кадровой политике четко определилась линия примиренческого беспринципного отношении к идеологическим срывам, с одной стороны, и преследования тех, кто вел борьбу с этими извращениями – с другой [...].

Поэтому следует сказать о прочной линии руководства по национальному вопросу в одном только аспекте. Руководство университета до сих пор исходило из ошибочной установки – в университете нет проявлений национализма, руководство явно недооценивало значения указаний Ленина [...]. Особое внимание заслуживает следующий факт. В постановлении ЦК КПСС в сентябре 1971 года “О политической работе среди населения Львовской области” ясно сказано: среди некоторой части преподавателей и студентов вузов имеет место проявления националистических взглядов. Эта оценка ЦК относилась к университету? Безусловно! Но руководители университета продемонстрировали, что она не относится к университету [...] . Руководство университета показало свою отрицательную реакцию в форме сарказма профессора Цюха⁶³. Под влиянием этой реакции тов. Пирожак⁶⁴ неправильно спрашивал: где же национализм, покажите его нам? А ведь речь шла тогда о том, что некоторые научные работники университета пропагандировали идеологов буржуазного национализма. И, как видите, результат оказался совсем плачевным. А ведь усилением бдительности, наступательной борьбы, крутым изменением линии руководства могли бы парализовать националистические вспышки среди молодежи [...].

Учитывая особое значение университета, как кузницы для подготовки учителей для средних учебных заведений, надо продумать о возможности сдачи каждым студентом персонально специального зачета по главным работам классиков марксизма-ленинизма, докладу тов. Брежнева и документам ЦК КПСС по национальным вопросам [...].

Стенограма загальноуніверситетських партійних зборів, 12 травня 1973 р., ф. 92, оп. 1, спр. 993, ДАЛО, арк. 29; 31–33; 36.

⁶² Трубіщин Федір Петрович (1905–?) – економіст, доцент кафедри політекономії Львівського університету.

⁶³ Цюх Йосип Терентійович (1916–1991) – журналіст, історик, упродовж 1968–1971 рр. – професор кафедри журналістики.

⁶⁴ Секретар обкому компартії.

№ 11

Уривок з виступу на загальноуніверситетських партійних зборах Львівського університету 12 травня 1973 р. проф. Р. М. Бродського⁶⁵ (подаємо мовою оригіналу).

Недавние печальные события в университете, в частности на историческом факультете, свидетельствует о серьезном недостатке в нашей идейно-политической работе. Мы – коммунисты исторического факультета сознаем, что не смогли своевременно обнаружить националистические взгляды, возникшие у некоторых наших студентов и не смогли преодолеть их своим влиянием [...].

[...] Полной неожиданностью для руководства и коллектива ф-та явилось назначение на должность зав. кафедрой истории Украины Кравца. В 1968 г. без ведома декана и партбюро он внезапно был проведен на эту должность. Кравец тотчас объединился со Сливкой⁶⁶ и Карпенко и развернул активную деятельность. Полностью устранившись от участия в критике Карпенко, он дал весьма положительный отзыв о пропитанной духом национализма работе Злупко⁶⁷, стал поднимать на щит националистов Левинского и Даниловича, отвлек внимание студентов от социалистической Украины к запорожскому казачеству [...].

[...] Кравец был создателем и идейным руководителем студенческого кружка в составе 60 человек, среди которых, явно не без его влияния возникла националистическая группировка [...]. Если бы карпенки и кравцы не пользовались поддержкой и благосклонностью ректора, они были бы вынуждены считаться с деканом и партбюро факультета. В этом случае они не смогли бы в такой мере повлиять на политически незрелых молодых людей, а контроль за их деятельностью был бы куда более решительным и эффективным [...].

Товарищи, ошибки и недостатки университетского руководства не заслоняют для нас – коммунистов исторического факультета, наши собственные промахи и упущения. Перед нами стоят задачи коренного улучшения идейно-воспитательной работы, решительного развертывания бескомпромиссной критики и самокритики, глубокого изучения интересов и чаяний наших студентов, дальнейшего совершенствования всей учебной и научной работы.

Стенограма загальноуніверситетських партійних зборів, 12 травня 1973 р., ф. 92, оп. 1, спр. 993, ДАЛО, арк. 51–58; 60.

⁶⁵ *Бродський Роман Михайлович* (1907–1992) – історик, упродовж 1945–1992 рр. – доцент кафедри історії нового часу (нової і новітньої історії).

⁶⁶ *Сливка Юрій Юрійович* (1930–2017) – історик, у 1969–1970 рр. – завідувач кафедри історії СРСР.

⁶⁷ *Злупко Степан Миколайович* (1931–2006) – економіст, у 1965–1972 рр. – доцент кафедри політичної економії.

№ 12

**Відмова Приймальної комісії Львівського університету
у поновленні Романа Козовика, 4 липня 1975 р.**

МВ і ССО – УРСР

Львівський ордена Леніна державний університет ім. Ів. Франка

ПРИЙМАЛЬНЯ КОМІСІЯ

м. Львів, вул. 17 Вересня, 14, кім. 113

№ 110

“4” липня 1975 р.

Тов. Козовику Р. В.

с. Данилівка, Зборівського р-ну, Тернопільської обл.

Розглянувши Ваші документи, надіслані в університет для поновлення Вас до складу студентів III курсу заочного навчання історичного факультету, Приймальня комісія відмовила Вам у поновленні.

Відповідальний секретар

Приймальної комісії

підпис

Особова справа Козовика Романа Васильовича, ф. Р-119, спр. 22546, Архів ЛНУ ім. І. Франка, арк. 21.

№ 13

Уривок із заяви

Мар'яни Долинської про поновлення на історичному факультеті

Львівського державного університету імені Івана Франка, 4 липня 1991 р.

[...] В 1969 р. я поступила на історичний факультет Львівського університету стаціонарної форми навчання. В 1972–73 н[авч].р. була ленінським стипендіатом. В квітні 1973 р. була виключена з університету з формулюванням “вчинок негідний радянського студента”, що спричинилося виявленням, що я читала розвідку І. Дзюби “Інтернаціоналізм чи русифікація” та статті В. Мороза.

На протязі 1974–76 рр. в ніякій установі, де можна було працювати згідно з спеціальністю (неповна вища освіта), не була прийнята на роботу, тому не мала змоги поновити навчання в університеті. Тому під час 1977–1983 рр. закінчила Львівський політехнічний інститут, а потім у 1985–1987 рр. Центральний інститут патентної роботи.

Оскільки з 1989 р. працюю у відділі мистецтвознавства та реставрації живопису інституту “Укрпроектреставрація”, де характер роботи вимагає поєднання технічної та гуманітарної освіти, прошу поновити мене на п'ятий курс заочної форми навчання історичного факультету [...] ⁶⁸.

Особова справа Долинської Мар'яни Львівни, ф. Р-119, спр. 866, Архів ЛНУ ім. І. Франка, арк. 1.

⁶⁸ Успішно поновлена.

**“IDEOLOGICAL DEVIATIONS” OR THE “MOSQUITOES” CASE:
Archival documents about the reaction KGB and Komsomol-party organs
of Lviv University on the students-historians anti-soviet activity
(1972–1973)**

Ruslan SIROMSKYI*, Hanna SIROMSKA**

* Ivan Franko National University of Lviv,
Chair of Modern and Contemporary History of Foreign Countries,
1, *Universytetska str.*, 79000, Lviv, Ukraine

** Lviv State University of Internal Affairs,
Chair of Philosophy and Politic Science
1, *Kryvonosa str.*, 79008, Lviv, Ukraine

The KGB, Komsomol (All-Union Leninist Young Communist League) and committee of Communist party of Lviv University reaction on anti-Soviet students' activities of Faculty of History are reproducing offered to the reader materials from the State SSU Archive, Archive of Ivan Franko National University of Lviv and the State Archives of Lviv region. In the spring of 1973, KGB exposed a group of students, mainly historians and philologists suspected of “nationalist activity”. The detention took place after the students distributed on March 28, 1973, in Lviv, leaflets (“flyers”) against the prohibition of the authorities the Shevchenko Days commemoration. Detained students-historians, namely Ihor Kozhan, Roman Kozovyk, Ivan Svamyk, Stepan Sluka, Leonid Filonov, Ihor Khudyi and Mariana Dolynska created a circle of studying the history of Ukraine, studying the forbidden works of V. Antonovych, M. Hrushevskiy, Y. Lypa, as well as contemporary dissidents. The detection was accompanied by a noisy campaign of brandishing the “ideological deviations” of youth and the search for culprits in “disruptions in the ideological and political education of students”. All accused students were dropped from Lviv University with the same wording – “for a deed unfit for a Soviet student”. After preliminary investigation the students were released, and although they managed to avoid imprisonment, punishment was expulsion from the University and the artificially created obstacles in obtaining professional history education directly at Lviv University (until 1991). In order to “re-educate” all the guys, with the exception of L. Filonov, who had already served, were sent to the army.

Characteristically, some of the participants of the “Case of 1973”, upon admission to the University, received positive characteristics from the Komsomol organs, as devoted to “builders of communism”. Most of them were excellent students, and M. Dolinska awarded the honorary Lenin scholarship. On numerous Komsomol and Party meetings in History Faculty and the University speakers of communist ideology have resorted to a variety of interpretations of the causes of the incident: from the negative impact some professors (A. Karpenko, Y. Slyvka, M. Kravets) to “loss of ideological vigilance” by management. The result was the dismissal of deans History and Philology faculties of Lviv University and “strengthening” groups mentioned faculties “ideologically hardened cadres”. On the Faculty of History there was a serious “cleansing”: some of the professors received reprimands, others – retired, or changed the place of work. However, the search for the causes of what happened in 1973 were doomed to failure because of *a priori* false interpretation of future students-historians are not researchers or teachers, but thoughtless and uncritically “fighters ideological front”.

Key words: Lviv University, Faculty of History, students, Komsomol, persecution, KGB, ideological pressure.